

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΕΒΔΟΜΑΣ ΤΟΥ ΜONT-CÉSAR

(18-23 'Ιουλίου 1960)

Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Λειτουργικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς ἐν Βελγίῳ Μονῆς τοῦ Mont-César διοργανουμένην διὰ τοὺς καθηγητὰς τῆς Λειτουργικῆς τῶν μεγάλων Σεμιναρίων λειτουργικὴν ἐβδομάδα τὴν ἀποβλέπουσαν, τὸ μὲν εἰς τὸν πληρέστερον ἐπιστημονικὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν ἀνγκαιούσαν ἐπιμόρφωσιν καὶ ἐπιστημονικὴν ἐνημέρωσιν τῶν διδασκόντων, τὸ δὲ εἰς τὴν προπαρασκευὴν διδακτικῆς καὶ φροντιστηριακῆς ὕλης διὰ τοὺς διδασκομένους ἐδόθη σιρὰ πέντε μαθημάτων συνολικῶς 16 ὡρῶν διδασκαλίας, μὴ συνυπολογιζομένων τῶν πρὸς λύσιν ἀποριῶν ἢ πρὸς συζήτησιν καὶ ἀνταλλαγὴν γνώμων ἐπακολουθησασῶν συναντήσεων. Ἐδίδαξαν οἱ λειτουργιολόγοι: π. Salmon, ἡγούμενος τῆς μετὰ τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τῆς Vulgata ἀσχολουμένης Μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰερωνύμου ἐν Ῥώμῃ, ὁ καθηγητῆς Chavasse τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου, οἱ π. Gy καὶ π. Jounel τοῦ Λειτουργικοῦ Κέντρου Παρισίων καὶ ὁ ἐκ τῶν μοναχῶν τοῦ Mont-César διευθυντῆς τοῦ Λειτουργικοῦ Ἰνστιτούτου Παρισίων π. Botte.

Ὁ πρῶτος ἐδίδαξε τὸ μάθημα «Ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ Breviarium τοῦ Πάπα Πίου τοῦ V». Κατ' ἀρχάς, ὡς γνωστὸν, εἰς ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς θείας λατρείας ἐπεκράτει ἡ ἐλευθερὰ σύνθεσις τῶν λειτουργικῶν εὐχῶν καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς συνάξεις ὁ προεστῶς εἶχε σχετικῶς ἐλευθερὰν τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀναγνωσμάτων, ψαλμῶν, ὕμνων κ.λ.π. Ἐκθύμως συνιστᾷ ἡ ἀδιάλειπτος προσευχή, ἀλλὰ καὶ αὕτη δὲν εἶχε συγκεκριμένην περιεχόμενον. Βαθμῶδ' ἐπιδράσει τῆς Ἰουδαϊκῆς πράξεως ἤρχισεν εἰσαγομένη ἡ καθ' ὁρισμένην ὥραν τῆς ἡμέρας προσευχή ("Ὁρθρος, ὧρα τρίτη, ἔκτη, ἐνάτη ἑσπερινὸς κλπ.), ἀλλ' οὔτε καὶ αὕτη εἶχεν σταθερὸν περιεχόμενον, οὔτε δύναται ἐπακριβῶς νὰ καθορισθῇ, ἂν εἶχε δημόσιον χαρακτῆρα ἢ ἦτο ἰδιωτικὴ προσευχή. Μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἡ ἐλευθερία αὕτη ἐκλείπει καὶ εἰς τὰς μονὰς καὶ τοὺς καθεδρικοὺς ναοὺς ἡ ἀκολουθία καθίσταται ὑποχρεωτικὴ καὶ δημοσία, διαρκῶς ἐξελισσομένη. Ἡ ἐξέλιξις ὁμοίως αὕτη δὲν ὑπῆρξεν κατὰ πάντα εὐτυχῆς. Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἑορτῶν, ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀναγνωσμάτων, ἡ εἰσαγωγὴ θεολογικῶς καὶ γλωσσικῶς ἀδοκίμων ἀκολουθιῶν καὶ ἡ κατὰ τόπου ποικιλία τῶν μορφῶν ἀποτελοῦν ἀναμφισβήτητα μειονεκτήματα τῆς ρωμαϊκῆς ἀκολουθίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπεχείρησεν νὰ θεραπεύσῃ οἱ Φραγκισκανοὶ διὰ τῆς υιοθετήσεως καὶ διαδόσεως τοῦ «Breviarium secundum ordinem sanctae Romanae Ecclesiae», τὸ ὁποῖον ἦτο αὐτὸ τὸ Breviarium τῆς ρωμαϊκῆς αὐλῆς, ἀπαλειφθεισῶν μόνον τοπικῶν τιμῶν ἑορτῶν τῆς Ῥώμης καὶ εἰσαχθείσης ἐπὶ πλεόν τῆς μνήμης Φραγκισκανῶν τιμῶν ἁγίων. Μέρους τῶν ἄλλων μειονεκτημάτων διώρθωσαν αἱ μέχρι Πίου τοῦ V ἐπενεχθεισὶ μεταρρυθμίσεις. Πρόβλημα πάντως δύσλυτον παραμένει ἡ καθ' ἴδιαν ὑπὸ τῶν ἱερέων ὑποχρεωτικὴ ἀνάγνωσις τῆς ἀκολουθίας, πρᾶγμα καὶ πρακτικῶς δυσχερὲς καὶ ἐπαχθές, καὶ θεωρητικῶς ἀδικαιολόγητον ἢ δημοσία ἐν τῷ κατὰ ἀκολουθία κατέστη ἀνάμικτῃ ἰδιωτικῇ ὑπόθεσιν.

Ὁ καθηγητῆς Chavasse καὶ ὁ π. Gy παρουσίασαν πλούσιον καὶ λίαν ἐνδιαφέρον ἐπιστημονικὸν ὕλικον διὰ φροντιστηριακὰς ἀσκήσεις καὶ καθ' ἴδιαν μελέτην, ὁ μὲν πρῶτος εἰς τὴν διὰ τὴν ἐκδοσὶν τοῦ μεθ' ἑμῶν «Ὁ σχηματισμὸς τοῦ Antiphonale missarum», ὁ δὲ δεῦτερος εἰς ἑτέραν μεθ' ἑμῶν «Ἡ διαμόρφωσις τοῦ Antiphonale officiorum». Ἡ διονυχιστικὴ ἔρευνα τῶν κειμένων ἐν συνδυασμῷ

πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως καὶ τῶν τάσεων αὐτῶν, ἡ διακρίβωσις τῶν ἐπιδράσεων τῆς ἀνατολῆς καὶ τῶν μεγάλων ἐορτῶν τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Χριστουγέννων ἐπὶ τῶν ἄλλων περιόδων τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους ἀποτελοῦν ἀσφαλῶς προβλήματα λίαν ἐνδιαφέροντα, παρέχοντα πρόσφορον πρὸς μελέτην ἔδαφος.

Ὁ π. J o u n e I παρουσίασε μελέτην ἐπὶ τοῦ λίαν ἐνδιαφέροντος πεδίου τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους μὲ θέμα: «Αἱ ἐορταὶ τῶν Ἀποστόλων, κυρίως ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ ἐορτολογίῳ». Μία ἀπὸ τὰς παλαιότερας ἐορτὰς πρὸς τιμὴν τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, μαρτυρουμένη ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 354, εἶναι ἡ ἐορτὴ τῆς Καθέδρας (De Cathedra) ἐορταζομένη ἐν Ῥώμῃ τὴν 22αν Φεβρουαρίου. Εἶναι καθαρῶς νεκρική ἐορτὴ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην οἱ ρωμαῖοι ἐτέλουν τὰ μνημόσυνα τῶν νεκρῶν, παραθέτοντες νεκροδείπνον (refrigerium), κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου εἰδικὴ θέσις (cathedra) ἐκρατεῖτο διὰ τὸν τιμώμενον νεκρὸν. Ἀπὸ τὸ πρὸς τιμὴν τῶν ἀποστόλων νεκροδείπνον τοῦτο προέρχονται καὶ τὰ χαράγματα (grafiti) τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου τῆς κατακόμβης τοῦ ἁγίου Σεβαστιανοῦ. Ἡ ἀρχικὴ αὕτη σημασία τῆς ἐορτῆς ἐλησμονήθη κατόπιν καὶ ἐθεωρήθη ὡς ἡ ἐορτὴ τῆς ἐν Ῥώμῃ καθέδρας τοῦ Πέτρου, ἥτις τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπισκοπικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας ἢ κατ' ἐπέκτασιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξασκήσεως τοῦ πρωτείου του. Πιθανῶς ὁμως λόγῳ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἀναπτύξεως τῆς Τεσσαρακοστῆς ἡ ἐορτὴ αὕτη κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ἐ' αἰῶνος ἐλησμονήθη, διατηρηθεῖσα εἰς Γαλατίαν καὶ ἐκείθεν ἐπανελθοῦσα εἰς Ῥώμην καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ἰ' αἰῶνος μετετέθη εἰς τὴν 18ην Ἰανουαρίου. Ἡ μεγάλη ἐορτὴ τῆς 29ης Ἰουνίου ὑπὸ τὸ ὄνομα Natale apostolorum Petri et Pauli ἐμφανίζεται ἤδη τὸ 350. Δυσεξήγητος εἶναι ἡ ὑπαρξίς τριῶν λειτουργικῶν κέντρων, δύο εἰς τοὺς τάφους τῶν ἀποστόλων («Pauli in via Ostiensis», «Petri in Vaticano») καὶ ἓνὸς τρίτου εἰς τὰς Κατακόμβας («atriumque ab Catacumbas»), ὑπὸ τὰς ὁποίας νοεῖται προφανῶς ἡ κατακόμβη τοῦ ἁγίου Σεβαστιανοῦ, ὅπου πιθανὸν εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν εἶχε γίνει μερικὴ ἀνακομιδὴ λειψάνων τῶν δύο κορυφαίων. Βραδύτερον ἡ ἐορτὴ αὕτη λαμβάνει νέον περιεχόμενον, χαρακτηριζομένη ὡς «Natale o m n i u m apostolorum», τοῦτου ὀφειλομένου προφανῶς εἰς Κωνσταντινοπολιτικὴν ἐπίδρασιν, τοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀποστολείου ἐγκαινιασθέντος τὴν 29ην Ἰουνίου 550. — Εἰς τὴν Ῥώμην ἡ μνήμη τῶν Ἀποστόλων ἦτο συνδεδεμένη μὲ δύο τελετὰς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ δευτέρα περιεσώθη μέχρι σήμερον. Ἡ πρώτη, ἡ λεγομένη diligentia, συνίστατο εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πάπα εἰσαγωγὴν καὶ ἐναπόθεσιν ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ ἀποστόλου Πέτρου καπνίζοντος θυμιατηρίου καὶ τὴν ἀνάληψιν τοῦ τοῦ παρελθόντος ἔτους, τοῦ ὁποίου ἡ τέφρα καὶ οἱ ἄνθρακες διενέμοντο εἰς τοὺς πιστούς. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐλησμονήθη κατὰ τὴν εἰς Avignon ἐξορίαν. Ἡ δευτέρα τελετὴ ἦτο ἡ πρὸ τῆς θύρας τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἀποστόλου Πέτρου εὐλογία τῶν ὠμοφορίων (pallium), μετὰ τὸν πρῶτον ἔσπερινόν τῆς ἐορτῆς. — Ἡ μνήμη τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου ἐορτάζετο τὴν 27ην Δεκεμβρίου εἰς τὸ βαπτιστήριον τοῦ Λατερανοῦ, κτισθέντος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Ἀησιτικῆς συνόδου (449) ὑπὸ τοῦ Πάπα Ἰακώβου «liberatori suo Johanne Evangelista». Σημειωτέον, ὅτι καὶ ἄλλαι Ἐκκλησίαι (Ἀρμενικὴ, Συριακὴ κλπ.) ἐορτάζον κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὴν μνήμην τοῦ ἀποστόλου τούτου. — Ἡ μνήμη τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου (30 Νοεμβρίου) ἐορτάζετο μεγαλοπρεπῶς «sicut in festivitate sancti Petri», ἐπειδὴ ὁ ἀπόστολος ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Πέτρου καὶ «in passione socius». Πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Πετρωνίας ἦτο καθιερωμένη ἡ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ροτόντα. — Τῶν ἀποστόλων Φιλίππου καὶ Ἰακώβου ἡ μνήμη ἦτο τὴν 1ην Μαΐου, ἡμέραν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἀποστολείου των. — Ὁμοίως τοπικαὶ ἐορταὶ εἰς Ῥώμην ὀφειλόμεναι εἰς ἐγκαινία ναῶν ἢ ἀνακομιδὴν λειψάνων εἰσήχθησαν βασιμῆδόν εἰς τὸ ρωμαϊκὸν ἐορτολόγιον οὕτως, ὥστε περὶ τὸ τέλος τοῦ Θ' ἀρχὰς τοῦ Ἰ' αἰῶνος ὑπάρχουν ἐν αὐτῷ αἱ μνήμαι καὶ τῶν δώδεκα ἀποστόλων, τῶν εὐαγγελιστῶν καὶ Ἰκανοῦ ἀριθμοῦ ἐκ τῶν ἐβδόμηκοντα. Ἐξ αὐτῶν αἱ πλέον ἰδιόρρυθμοι εἶναι: ἡ ἐορτὴ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου «ab vin-

cula) (1 Αὐγούστου) εἰς τὴν ὁμώνυμον βασιλικήν, ὅπου προσευκνέιτο καὶ ἡ ἄλυσις αὐτοῦ· ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶναι διάφορος τῆς παραλλήλου ἀνατολικῆς τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Προσκύνησις τῆς τιμίας ἀλύσεως τοῦ ἀποστ. Πέτρου» (16 Ἰανουαρίου)· ἡ ἄλυσις αὕτη εἶναι ἡ ἐν Καισαρείᾳ, ἐνῶς ἡ ἑτέρα ἡ ἐν Ῥώμῃ· ὁμοίως ἡ τῆς «μεταστροφῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου» (Coversio sancti Pauli), τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων αὐτοῦ (translatio sancti Pauli) προφανῶς γαλλικανικῆς προελεύσεως· τῆς μεταστάσεως Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ καὶ τῆς χειροτονίας Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου. — Ἐν τέλει ὁ π. Jounel παρουσίασεν ἐν συγκριτικῷ πινάκι τὰς μνήμας τῶν Ἀποστόλων ἐν τοῖς ἑορτολογίοις πασῶν τῶν ἔχουσῶν μνηαῖον ἡλιακὸν ἡμερολόγιον Ἐκκλησιῶν παρουσιαζούσας εἰς τινὰς μὲν περιπτώσεις συμφωνίαν ἀπόλυτον (29 Ἰουνίου Πέτρου καὶ Παύλου, 25 Ἀπριλίου Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, 18 Ὀκτωβρίου Λουκᾶ, 30 Νοεμβρίου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου) κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως ἰκανὰς πρὸς ἀλλήλας διαφοράς.

Ὁ π. B. Botte διεξῆλθε τὸ θέμα «Ἡ ὕμνογραφία ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει». Ἡ λειτουργικὴ ποιησις δὲν ἀνεπτύχθη ἑνωρῆς εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐκκληρονόμησεν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πλουσίαν αὐθεντικὴν καὶ θεόπνευστον ποιησιν διὰ τῶν ψαλμῶν καὶ τῶν βιβλικῶν ᾠδῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν κατέστησεν ἐμφανῆ τὴν ἀνάγκην νέας ποιήσεως. Ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐξωβιβλικὴν ποιησιν, ὡς στενωῶς πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν συνδεδεμένην, δὲν εἶδεν μὲ εὐμενῆς ὄμμα ἡ ἀγῶνα ζωῆς καὶ θανάτου μετὰ τῆς εἰδωλολατρείας ἀγωνιζομένη Ἐκκλησία. Βαθμηδὸν ὅμως ἀναφαίνονται τὰ πρῶτα χριστιανικὰ ὕμνογραφικὰ προῶντα, λαϊκῆς κυρίως προελεύσεως, στενωῶς πάντοτε πρὸς τὴν βίβλον συνδεδεμένα, τελικῶς ὅμως ἀποσπασθέντα ἀπ' αὐτῆς. Οἱ αἰρετικοὶ καὶ οἱ κατ' αὐτῶν ἀγῶνες καὶ ἡ κατὰ τοῦ ἔθνισμοῦ νίκη προεκάλεσαν εἰς τὸ ἐξῆς πλουσίαν παραγωγὴν, ἐγκαταλειφθέντων ὅμως τῶν παλαιῶν ἐξωχριστιανικῶν ποιητικῶν μέτρων. Ἀκολουθοῦν οἱ ἔμμετροι ρητορικοὶ λόγοι, τὰ κοντάκια καὶ οἱ κανόνες, οἱ ὁποῖοι βαθμηδὸν παραμερίζουν τὸ ἐν τῇ θεῷ λατρειᾷ βιβλικὸν στοιχεῖον. Εἰς τὴν δύσιν ἡ βίβλος ἐκράτησε πάντοτε τὴν προέουσαν ἐν τῇ λατρειᾷ θέσιν αὐτῆς τὸ δὲ ὕμνογραφικὸν στοιχεῖον παρέμεινεν ἀτροφικὸν καὶ ἀτελῶς ἐξελιγμένον. Οἱ αὐθεντικοί, καὶ μὴ, ὕμνοι τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου, Ἰλαρίου κ.ἄ. ἠκολούθησαν τὰ παλαιὰ μέτρα, ἰάμβους, τροχαίους κλπ., δὲν διακρίνονται ὅμως οἱ πλεῖστοι αὐτῶν διὰ τὴν ποιητικὴν ἀξίαν καὶ τὴν θεολογικὴν ἔμπνευσιν. Ἡ κατάστασις τῶν ἐπεδεινώθη κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν διὰ τῶν ποικίλων διορθώσεων, αἱ δὲ συνθεθεῖσαι νεώτεραι ἀκολουθίαι δὲν εἶχον τοῦλάχιστον τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ ἀνεπιτήδευτον τῶν παλαιῶν ὕμνων. — Τρεῖς ἀρχαῖοι ὕμνοι, τὸ «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶν», τὸ «Φῶς Ἰλαρὸν» καὶ τὸ «Te Deum laudamus» ἀπετέλεσαν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰδιαίτερας μελέτης τοῦ π. Botte. Τὸ «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶν», εὐρισκόμενον ἐν χρῆσει εἰς ἔθλους τοὺς λειτουργικοὺς τύπους ἀνατολῆς τε καὶ δύσεως, ἀπέκειται ὑπὸ δύο κυρίως μορφαίς· τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν, καὶ ὑπὸ δύο ἐπεξεργασίας ὀρθόδοξον καὶ ἀρειανικὴν ἢ ἡμαιρεανικὴν. Ἡ πρώτη μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κώδικος τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὑπὸ τὴν δευτέραν εὐρηται εἰς τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς. Ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἀρειανικὴν ἐπεξεργασίαν δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ ὕμνου· αἱ τάσεις, ἡ μέθοδος καὶ τὸ λεξιλόγιον τοῦ διασκευαστοῦ τούτου εἶναι τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὴν δευτέραν αἰρετικὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου. Ἡ ἐπεξεργασία εἶναι ἐμφανῆς καί, εἰς τινὰ σημεῖα, ἀδεξία. Ἀντιθέτως ἡ ὀρθόδοξος μορφή τοῦ ὕμνου εἶναι ἡ ἀρχικὴ καὶ μὴ προδίδουσα οὐδεμίαν ἀντιαιρετικὴν ἢ ἀντιαιρεανικὴν τάσιν ἀνάγεται ἀσφαλῶς εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Ἀρείου καὶ τῆς Νικαίας χρόνους. Ἐχων πλούσιον τὸ βιβλικὸν στοιχεῖον ἐξ ἀρχῆς ἐθεωρεῖτο ὡς τοῦτ' αὐτὸ βιβλικὸν κείμενον, περιλαμβανόμενον εἰς χειρόγραφα τῆς Βίβλου καὶ χαρακτηρίζομενον εἰς μὲν τὴν ἀνατολὴν ὡς («εὐθινόν») εἰς δὲ τὴν δύσιν ὡς «ἀγγελικόν» ὕμνος. Δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τρία μέρη: α') τὸ βιβλικὸν τμήμα β') ἄλνος γ') θεῖα ἐπίκλησις.—Ὁ ἀρχαῖος ἐπιλύχνιος ὕμνος «Φῶς Ἰλαρὸν» ἐν ἀντιθέσει πρὸς

τὸν προηγούμενον εἶναι καθαρῶς λαϊκὸς ὕμνος, μὴ ἔχων σχέσιν πρὸς τὸ χριστιανικὸν καὶ θεολογικὸν λεξιλόγιον. Ἡ εἰδωλολατρικὴ συνήθεια τῆς ὑποδοχῆς τοῦ ἑσπερινοῦ φωτὸς διὰ τῆς φράσεως «Φῶς ἀγαθὸν» ἐξεχριστιανίσθη ἐν τῷ ὕμνῳ τούτῳ διὰ τῆς ἰδέας τοῦ Φωτὸς, τοῦ ἀπαυγάσματος τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς. Ὁ ὕμνος εἶναι ἀρχαιότατος, μαρτυρούμενος ἤδη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ὡς «ἀρχαία φωνή». Ὁ τριαδικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ δὲν σημαίνει, ὅτι εἶναι μεταγενέστερος τῶν τριαδικῶν ἐρίδων. Ἐκ τῶν διαφόρων γραφῶν σημαντικωτέρα εἶναι ἡ ὑπὸ παλαιοτάτων χειρογράφων μαρτυρουμένη κατάληξις αὐτοῦ «δι' ὃν ὁ κόσμος ἐορτάζει» ἀντὶ τῆς συνήθους «δι' ὃς κόσμος σὲ δοξάζει» προσθεθείσης μεταγενεστέρως ὑπὸ εὐσεβοῦς τινος χειρὸς. — Ἐν τέλει ὁ ἀρχαῖος λατινικὸς ὕμνος «Te Deum laudamus» παρουσιάζει οὐκ ὀλίγα ἐπιστημονικὰ καὶ κριτικὰ προβλήματα. Εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων χειρογράφων φέρεται ἀνωνόμως, ἀπὸ τῶν μέσων ἕως τοῦ Θ' αἰῶνος πολλαὶ μαρτυρίαι περισταῶσιν αὐτὸν ἔργον ἀπὸ κοινοῦ τῶν ἁγίων Ἀμβροσίου καὶ Αὐγουστίνου. Ἦν' ἄλλων θεωρεῖται ἔργον ποιητοῦ τινος φερομένου ὑπὸ τὸ ὄνομα Nicetus ἢ Nicetius ταυτισθέντος πρὸς τὸν Niceta de Remensiana, ὑπ' ἄλλων «Niceta πάππας, διαδόχου τοῦ Ἀπ. Πέτρου», ὑπὸ τῶν ὁποῦν δέον πιθανῶς νὰ νοηθῇ ὁ πάππας Ἀνίκητος. Οὐδὲν λοιπὸν βέβαιον περὶ τοῦ ποιητοῦ γνωρίζομεν. Πάντως ὁ ὕμνος εἶναι παλαιότατος, ἀρχαιότερος τοῦ Δ' αἰῶνος. Ἐλλείπει πᾶν ἔγχος πολεμικῆς ἢ θεολογικῆς τάσεως, λίαν δὲ ἀπίθανος εἶναι ἡ γνώμη, ὅτι ἀποτελεῖ παλαιὰν τινα ἀναφορὰν διεσκευασμένην. Δύναται, νὰ διαιερεθῇ εἰς τέσσαρα μέρη: α) ὕμνος τριαδικός, β) δοξολογία εἰς τὸν Χριστόν, γ) ἐπικλησις τοῦ Χριστοῦ, δ) βιβλικαὶ στίχοι, προστεθέντες βραδύτερον, ὅτε ὁ ὕμνος ἤρχισε νὰ χρησιμοποιηθῆται ὡς ἑωβινὴ προσευχή.

I. M. Φ.

ΤΟ ΕΝ ΜΟΝΑΧΩ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ

(31 Ἰουλίου - 3 Αὐγούστου 1961)

Ἀναμφισβητήτως τὸ σπουδαιότερον λειτουργικὸν γεγονός οὐ μόνον τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀλλὰ καὶ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων ἀπετέλεσεν ἡ ἐν Μονάχῳ σύγκλησις τοῦ παγκοσμίου Εὐχαριστιακοῦ συνεδρίου (31 Ἰουλίου—7 Αὐγούστου).

Τοῦτο κατὰ θεωματοῦν καὶ ἀμίμητον τρόπον ὁργανωθὲν συνεκέντρωσεν ἑκατομμύρια ῥωμαιοκαθολικῶν ἐκ τῶν περᾶτων τοῦ κόσμου, εἰς τοὺς ὁποίους προσεφέρθη κατὰ τὸν ἐπαγωγικώτερον τρόπον πᾶν, ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς θ. Εὐχαριστίας, τῇ καρδίᾳ ταύτῃ τῆς ὑποστάσεως αὐτῆς, ἀπὸ καταβολῆς αὐτῆς μέχρι σήμερον ἐνεῖδεν, ἐδίδασκεν, ἐπίστευσεν καὶ ἔζησεν. Σειραὶ διαλέξεων μὲ θέματα σχετικὰ πρὸς τὸ μυστήριον ἐξεταζόμενον ἀπὸ πάσης δυνατῆς ἐπόψεως, κηρύγματα ἐν τοῖς ναοῖς, λειτουργίαι ὄλων τῶν λειτουργικῶν τύπων καὶ ρυθμῶν μετὰ κατατοπιστικῶν ὁμιλιῶν καὶ ἐπεξηγήσεων, λιτανεῖαι καὶ ὑπαίθριοι λειτουργίαι καὶ τελεταὶ τῇ ἐνεργῷ ἐν τῷ ἅσματι συμμετοχῇ τῶν πιστῶν, παντὸς εἴδους σχετικὰ ἔντυπα καὶ σειρὰ ἐκθέσεων μετὰ τῶν ἐκ τῆς θείας λατρείας ἐμπνεομένων ἢ τιθεμένων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς ἐπιτευγμάτων τῆς τέχνης, ἀπετέλεσαν τὸ πλοῦσιον, εἰς τε ποσότητα καὶ ποιότητα, πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου.

Εἰς τοὺς κόλπους τοῦ τῷ Εὐχαριστιακῶν συνεδρίῳ περιέλαβε καὶ λειτουργικὸν συνέδριον διαρκέσαν ἐπὶ τετραήμερον (31 Ἰουλίου—3 Αὐγούστου), διοργανωθὲν ὑπὸ τοῦ λειτουργικοῦ κέντρου τῶν Τρεβήρων (Trier) καὶ τεθὲν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μαγεντίας (Mainz) Mgr Stohr. Εἰς αὐτὸ μετέσχον ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα εἰδικοὶ λειτουργιολόγοι ἐξ Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, τῶν ὁποίων οἱ γνωστότεροι ἦσαν, ὁ π. Antonelli, μέλος τῆς ἐπιτῆς λατρείας ἐπιτροπῆς ἐν Ῥώμῃ, οἱ π. Dalmais, Gy, Martimort, Roguet τοῦ λειτουργικοῦ κέντρου τῶν Παρισίων, οἱ καθηγηταὶ κ. x. Jungmann (Innsbruck), Lécuyer (Ῥώμη), Neunhäuser (Maria-Laach), Pascher (Μονάχον, Quasten (Οὐάσιγκτον), Raes (Ῥώμη) κ. ἄ. Αἱ διαλέξεις καὶ αἱ συζητήσεις ἐγένοντο εἰς δύο γλώσσας, τὴν γερμανικὴν καὶ τὴν γαλλικὴν.

Ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ ἔντονος ἐκκλησιαστικὸς χαρακτήρ τοῦ συνεδρίου. Αἱ πρῶναι συνεδριάσεις ἤρχιζον διὰ τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἀναγνώσεως τῆς τρίτης ὥρας καὶ κατελείοντο διὰ τῆς ἔκτης, τὸ ἀπόγευμα ἀνεγινώσκето ἡ ἐνότη καὶ αἱ ἐργασίαι κατελείοντο διὰ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ. Ἐκάστην πρῶταν ἐτελεῖτο ὅφ' ἑνὸς ἐκάστου τῶν συνεδρῶν κεχωρισμένας, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ ἔθος, ἡ θεία λειτουργία μετ' εἰδικῶς ἐκλελεγμένων ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης ἀναγνωσμάτων ἄμεσον πρὸς τὴν θ. εὐχαριστίαν καὶ τὰ θέματα τοῦ συνεδρίου ἐχόντων σχέσιν.

Κατὰ τὴν πρῶτην συνεδρίαν τῆς 31ης Ἰουλίου ὁ καθηγητὴς π. Lecuyer (Ρώμη) ἀνέπτυξε τὸ θέμα «Ἡ θεολογία τῆς ἀναφορᾶς κατὰ τοὺς πατέρας καὶ συγγραφεῖς τῆς Ἀντιοχείανθης Σχολῆς, κυρίως Θεόδωρον Μοψουεστίας, Ἰωάννην Χρυσόστομον, Θεοδώρητον καὶ Νεστόριον», Ὁ π. L. διέκρινε τὰς ἐξῆς βασικὰς θεολογικὰς ἰδέας ἐν τῇ περὶ θ. λειτουργίας διδασκαλίᾳ αὐτῶν.

α) Ἡ θ. λειτουργία συνιστᾷ μίαν κοινότητα προσευχῆς. Ἦδη ἐν τῷ προκαταρκτικῷ χαρακτηρισμῷ τοῦ ἱερέως: «Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ...» διακρίνεται ἡ βασικὴ γραμμὴ τῆς τριαδικῆς χριστιανικῆς σωτηριολογίας, τῆς διὰ τῆς χάριτος, δηλαδὴ, ἀγάπης καὶ κοινωνίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰκανώσεως αὐτοῦ, ὅπως προσφέρει αὐτῷ θυσίαν εὐφροσυνῆς. — Εἰς τὸν ἐπακολουθοῦντα διάλογον καθίσταται ἰσχυρῶς ἐμφανὴς ὁ ἀδίσταστος σύνδεσμος τῶν μελῶν τῆς συνηθροισμένης χριστιανικῆς κοινότητος: ὁ ἱερεὺς προσεύχεται ὑπὲρ τοῦ λαοῦ καὶ ὁ λαὸς ὑπὲρ τοῦ ἱερέως. Ὁλόκληρον τὸ μυστικὸν σῶμα συμπροσεύχεται, ἀλλ' ὁ ἱερεὺς ἐκτελεῖ ρόλον ἐντιματέρου μέλους: εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ἡ γλῶσσα τῆς κοινότητος. — Ἡ ἀπάντησις «Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου» δὲν θεωρεῖται ὑπὸ τῶν μνημονευθέντων ἐκπροσώπων τῆς Ἀντιοχείανθης Σχολῆς ἀπλοῦς τύπος φιλοφροσύνης: δὲν σημαίνει ἀπλῶς «καὶ μετὰ σοῦ» ἢ «καὶ μετὰ τῆς ψυχῆς σου» ἀλλὰ «καὶ μετὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἱερωσύνης σου», τοῦ εἰδικοῦ δηλονότι χαρίσματος, τὸ ὁποῖον ἐδέχθη οὗτος παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τὴν πρὸς ὄφελος τῶν ἄλλων τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆ θ. Εὐχαριστίας. — β) Ἡ θεία λειτουργία εἶναι μία οὐράνιος πραγματικότης. Πέραν τῶν ἐν τῇ θ. Εὐχαριστίᾳ ὑλικῶν σημείων ὑπάρχει ἡ ἀόρατος καὶ οὐράνια πραγματικότης, τὸ «μυστήριον», ἡ «εἰκὼν» τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ Ἑβραῖοι εἶχον τὴν σκιάν, ἡμεῖς τὴν εἰκόνα ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ ὅ' ἀποκαλυφθῆ ἡ οὐράνιος πραγματικότης, πρὸς τὴν ὅποιαν συνδεόμεθα διὰ τῆς θ. Εὐχαριστίας, τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος ἐκάθισεν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν ὑψηλοῖς, ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τοῦ Πατρὸς. Καὶ ἐκεῖ ὁ ἱερεὺς καλεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ ἔχουν τὸν νοῦν, διὰ τοῦ «Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας». — γ) Ἡ θ. Εὐχαριστία εἶναι ἐπίσης θυσία εὐχαριστήριος ὡς ἀνόμνησις τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ δὴ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Ἐνώνει τὸν ἀνθρωπον καὶ συμφιλιώνει αὐτὸν πρὸς τὸν οὐρανὸν εἰς ἀκατάπαυστον μετὰ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ πρὸς ὄφελος Ἐκεῖνου, ἀλλ' εἰς ἐκπλήρωσιν καθήκοντος ἰδικοῦ μας καὶ πρὸς ὄφελος ἡμῶν τῶν ἰδίων. — δ) Καὶ ἡ πραγματικὴ παρουσία τοῦ Κυρίου σαφῶς διδάσκεται ὑπὸ τῆς Ἀντιοχείανθης Σχολῆς. Ἡ θ. Εὐχαριστία εἶναι ἡ ἀνόμνησις τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀληθὴς παρουσία αὐτοῦ διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς εἶναι καὶ πάλιν ὁ θύομενος, ποσφῶρον καὶ προσφερόμενος διὰ τῆς χειρὸς τοῦ ἱερέως. — ε) Ἡ θ. Εὐχαριστία εἶναι ἡ ἀνάμνησις τοῦ πάθους, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως, ἡ θυσία τῆς διαθήκης τοῦ ἀμώμου ἀμνοῦ τοῦ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ θυσιασθέντος. — ς) Ἡ θ. λειτουργία τέλος εἶναι ἡ πηγὴ τῆς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρεχομένης ἀθανάτου ζωῆς. Ὅπως τὸ θνητὸν σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ κείμενον ἐν τῇ τάφῳ «ἐζωοποιήθη Πνεύματι» καὶ ἀνέστη καταστὴν ἀθάνατον, οὕτω καὶ τὰ ὑλικά δῶρα τὰ κείμενα ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης διὰ τῆς ἐπιχώσεως καὶ τῆς ἐπακολουθούσης ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καθίσταται «ἀθάνατα μυστήρια». Δι' αὐτῶν καὶ ἡμεῖς κοινωνοῦμεν

τῆς ζωῆς τοῦ ζωοποιηθέντος Πνεύματι Ἰησοῦ Χριστοῦ καθιστάμενοι ἀθάνατοι καὶ ἀφθαρτοὶ διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὠμίλησεν ὁ Ἕλλην καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου π. Π. Ἰωάννου μὲ θέμα «Ἡ θεολογία τῶν λειτουργικῶν εὐχῶν τῆς θ. Κοινωνίας», ἀναλύσας τὴν περὶ θείας εὐχαριστίας δογματικὴν διδασκαλίαν τῶν γνωστῶν εὐχῶν τῶν τριῶν ἐν χρήσει λειτουργιῶν τοῦ βυζαντινοῦ λειτουργικοῦ τύπου.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ ἐν Innsbruck καθηγητὴς π. Jungmann διεξῆλθε τὸ θέμα. «Ἡ θεολογία τῶν κειμένων τῆς κοινωνίας ἐν ταῖς δυτικαῖς λειτουργίαις». Ο π. J. διέκρινε τρία εἶδη σχετικῶν πρὸς τὴν θ. κοινωνίαν κειμένων: α) τὰς ἐπισήμους εὐχὰς τοῦ λειτουργοῦ, β') τὰ ἄσματα, γ) τὰς μεταγενεστέρους ἐκ προσωπικῆς εὐλαβείας προστεθείσας εὐχὰς. Ὡς ἡ πλέον ἐπίσημος καὶ κατ' ἐξοχὴν προπαρασκευαστικὴ πρὸς κοινωνίαν εὐχὴ θεωρεῖτο ἀνέκαθεν ἡ Κυριακὴ προσευχή, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐν ταῖς θ. λειτουργίαις, τῇ λειτουργίᾳ τῶν προηγιασμένων καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀσθενῶν χρήσεως αὐτῆς. Αὕτη μετὰ τοῦ ἀσπασμοῦ τῆς εἰρήνης παρέμειναν ἐπὶ μακρὸν αἱ μόναι πράξεις προπαρασκευῆς πρὸς μετάληψιν. Ἄλλ' οὔτε καὶ ἡ μετὰ τὴν κοινωνίαν ἀκολουθοῦσα εὐχὴ (postcommunio) ἔχει πάντοτε χαρακτῆρα εὐχαριστίας, ταύτης μὴ θεωρουμένης ἀναγκαίας ἐφ' ὅσον αὐτὴ αὕτη ἡ θ. λειτουργία εἶναι εὐχαριστία. Ζητεῖται ὅμως πάντοτε, ὅπως ἡ θ. κοινωνία ἔχει τοὺς σχετικούς πνευματικούς καρπούς ἐν τῇ ψυχῇ τῶν κοινωνούντων.— Τὸ κατὰ τὴν ὄραν τῆς κοινωνίας ψαλλόμενον ἄσμα ἦτο κατ' ἀρχὰς ὀλόκληρος ψαλμός, περιορισθὲν ὅμως βραδύτερον εἰς στίχους τινὰς κατήχησεν ἐπισημῶς τις πρὸς τὸν θυόμενον ἀμνὸν οὐχὶ πάντοτε εὐχαριστιακοῦ περιεχομένου. Ἡ μετάθεσις τῆς θ. κοινωνίας κατὰ τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς μετὰ ἢ πρὸ τῆς θ. λειτουργίας εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ χάσῃ τὸ ἄσμα τοῦτο παντελῶς τὸν προτρεπτικὸν διὰ τὴν θ. κοινωνίαν ἀρχικὸν προορισμὸν του.— Παραλλήλως πρὸς τὰς ἐπισήμους καθιερωμένας εὐχὰς καὶ τοὺς πρὸ ἢ μετὰ τὴν θ. κοινωνίαν ὕμνους ἐνωρὶς ἤρχισεν νὰ ἀναπτύσσεται σειρὰ λαϊκῶν κειμένων χρησιμοποιουμένων κατ' ἴδιαν ὑφ' ἐνὸς ἐκάστου τῶν πιστῶν πρὸ ἢ μετὰ τὴν κοινωνίαν. Ἐξ αὐτῶν τινὰ παρέμεινον πάντοτε εἰς τὸ περιθώριον, ἄλλα εἰσῆλθον καὶ εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία.— Τὸ δογματικὸν περιεχόμενον εἶναι σαφές. Ἡ ἐξ opere operato ἐνεργοῦσα θ. κοινωνία παρίσταται πάντοτε ὡς δῶρον Θεοῦ καθαίρων καὶ θεραπεῦον ψυχὴν καὶ σῶμα, προστατεύον καὶ συντηροῦν τὸν ἄνθρωπον καὶ διαφυλάττον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς αἰώνιον ζωὴν.

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα ἦτο ἡ τὸ πρῶτὴ τῆς 1ης Αὐγούστου γενομένη εἰσήγησις τοῦ καθηγητοῦ π. Martimort. «Ἡ συλλειτουργία ἐν τῇ θ. εὐχαριστίᾳ». Ο π. M. ὠμίλησε πρῶτον περὶ τῆς συλλειτουργίας ἐν τῇ ἀνατολῇ. Εἰς ὅλους τοὺς λειτουργικούς τύπους τῆς ἀνατολῆς ἡ συλλειτουργία εἶναι λίαν συνήθης. Ἡ θ. λειτουργία τελομένη τῇ συμμετοχῇ πάντων τῶν κυκλοῦντων τὸ θυσιαστήριον πρεσβυτέρων, πάντων ἐν πλήρει ἱερατικῇ στολῇ, συμμετεχόντων εἰς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς ἐκφωνήσεις κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν διακρινόμενου ὅμως πάντοτε τοῦ προεξάρχοντος εἰτε ἐπισκόπου εἰτε ἱερέως, καὶ κοινωνούντων ἀπάντων τῶν ἀρχάντων μυστηρίων, οὐδέποτε ἔθεσε θεολογικὸν πρόβλημα περὶ τοῦ ἐν εἰς ἢ πάντας ἱεργοῦσι, καὶ πῶς καὶ κατὰ ποῖον βαθμὸν μετέχουσιν εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου. Ἀντιθέτως παρὰ τοῖς Οὐνίταις, δεδομένης τῆς ἐπιφυλακτικῆς τοῦτ' αὐτὸ ἔχθρικῆς στάσεως τῆς μεταγενεστέρως σχολαστικῆς θεολογίας ἐναντι τῆς συλλειτουργίας, ἠγέρθη θέμα καὶ ἐπεζητήθη ὁ ἀκριβὴς δογματικὸς καθορισμὸς τοῦ τί ἐστὶ λειτουργὸς καὶ τί συλλειτουργὸς καὶ ὑπὸ ποίους ὄρους μετέχουσιν οὗτοι εἰς τὴν τέλεσιν τῆς λειτουργίας. Οὕτω ἀπαραίτητος ἐθεωρήθη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἐκφωνήσις τῶν θεωρουμένων ὡς καθαρῶς λογῶν τῆς συστάσεως. Ἡ νέα αὕτη πρᾶξις ἐπεκράτησε καὶ παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις σλαούσι. Ἐν τῇ δύσει ἡ συλλειτουργία ἀπαντᾷ σήμερον ἐν τῷ λειτουργικῷ τύπῳ τῆς Λυδῶν κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς M. Πέμπτης. Ὁ ἐπίσκοπος μετὰ

τῶν πρεσβυτέρων, ἱσταμένων «ad cornua» τοῦ θυσιαστηρίου, τελοῦν ἀπὸ κοινοῦ τὴν θείαν λειτουργίαν· ὅλοι λέγουν τὰς εὐχὰς καὶ ὁ ἐπίσκοπος δίδει τὰς εὐλογίας καὶ λέγει δι' ἰσχυροτέρας φωνῆς τὰ ἐκφώνως λεγόμενα καὶ οἱ πάντες κοινοῦν τῶν ἀρχάντων μυστηρίων ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου. Ἡ πράξις αὕτη ἐτηρεῖτο παλαιότερον εἰς δολόκληρον τὴν γαλλικανικὴν Ἐκκλησίαν, ἐγένετο δὲ κατὰ μίμησιν ρωμαϊκοῦ ἐθίμου, τῆς κατὰ τὴν Μ. Πέμπτην συλλειτουργίας τοῦ Πάπα μετὰ τῶν Καρδινάλιων αὐτοῦ. Μετὰ τὴν χειροτονίαν ἐπίσης οἱ νεοχειροτονηθέντες ἐπίσκοποι ἢ ἱερεῖς συλλειτουργοῦν μετὰ τῶν χειροτονησάντων εἰς τὸ αὐτὸ θυσιαστήριον ἢ παλαιότερον εἰς διάφορα θυσιαστήρια ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ. Ἡ συλλειτουργία σήμερον ἀποτελεῖ τὸ αἶτημα τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν δύσιν. Ἡ ἐπιστροφή εἰς καθαρωτέρας μορφὰς καὶ ἡ ἀντικειμενικωτέρα κρίσις ἐπὶ τῶν σχολαστικῶν θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε ἐθεωροῦντο θέσφατα, ἡ γνῶσις τῆς λατρείας τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς ἱστορίας τῆς λατρείας τῆς δύσεως καὶ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τοισμὸν τοῦ κοινοῦ καὶ ὁμαδικοῦ χαρακτήρος τῆς θ. λατρείας ἔχουν γεννήσει ἔντονον τὸν πόθον πρὸς ἐπιστροφήν εἰς τὴν ἐξόχως μεγαλοπρεπῆ καὶ κοινωνικὴν συνιερουργίαν πολλῶν ἱερέων ἢ τοῦ ἐπισκόπου κυκλουμένου ὑπὸ τοῦ πρεσβυτερίου του.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ π. Neunhäuser (Maria Laach) ἀνέπτυξε τὸ θέμα: Ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει. Ὁ χριστιανὸς ἐνωσιωταίμενος διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸ μυστικὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ μετέχει κατ' ἀναλογικὸν τινὰ τρόπον καὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος τοῦ Κυρίου, καλούμενος ἀνενεργαί θυσίας πνευματικὰς εὐπροσδέκτους τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Α' Πέτρου 3,5) καὶ διὰ παντὸς εὐχαριστεῖν αὐτῷ (Κολ. 3,15). Ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ οἱ ἐνεργῶς τοῦ ἀρχιερατικοῦ τούτου ἀξιώματος μετέχοντες, ὁ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων δηλαδὴ χειροτονηθεὶς κλῆρος καὶ ὁ λαός, «ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ» καλοῦνται νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸν καὶ νὰ προσφέρουν αὐτῷ τὴν θ. λειτουργίαν μετὰ τοῦ ἱερέως καὶ διὰ τῶν χειρῶν τοῦ ἱεουργοῦντος. Ἐν τῇ θ. λειτουργίᾳ, ὡς αὕτη λίαν ἐνωρὶς ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ διεμορφώθη, παρουσιάζεται ἡ ἱερά αὕτη κοινότης ἐν θαυμασίᾳ ἁρμονίᾳ καὶ ἐνότητι λατρεύουσα τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τῆς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἦδη ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου παρεχομένη περιγραφῇ ὁ ρόλος τοῦ λαοῦ εἶναι καταφανής· ψάλλει, ἀκούει τὰ ἀναγνώσματα καὶ τοὺς λόγους τοῦ προεστῶτος εἰς τὴν γλῶσσαν του, προσφέρει, ἐπιφωνεῖ τὸ Ἀμήν, κοινωνεῖ. Ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν ἡ αὐτὴ ἰδεώδης κατάστασις ἐπικρατεῖ, διατηρηθεῖσα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς ἀνατολῆς, μέχρι σήμερον. Ἐν τῇ δύσει τὸ αὐτὸ καθεστῶς ἴσχυε μέχρι τινός. Ἡ ἐπακολουθήσασα ὁμως ἀπομάκρυνσις τῆς λαλουμένης ἀπὸ τὴν λειτουργικὴν λατινικὴν γλῶσσαν, τὰ διάφορα θεολογικὰ ρεύματα, ἡ τάσις πρὸς ἕξαρσιν τοῦ ἱερατείου ἐναντι τῶν πιστῶν, κυρίως μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἡ ἕνεκα διαφόρων αἰτίων ἐπιπολάζουσα παρὰ τῷ λαῷ ψυχρότης καὶ θρησκευτικῆ ἀδιαφορία, ἡ κἀθοδος τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν λεγομένων «εὐλαρειῶν» εἰχον ἀληθῶς καίρια διὰ τὴν συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ ἀποτελέσματα. Οὗτος βαθμηδὸν περιωρίσθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀκροατοῦ καὶ θεατοῦ. Εὐτυχῶς διὰ τῆς λειτουργικῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐισβολῆς νέου ἐν τῇ Ῥωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ πνευματικῶς ἐπικρατεῖ, διατηρηθεῖσα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς ἀνατολῆς, μέχρι σήμερον πάντοθεν καταβάλλονται προσπάθειαι. Ἐν τέλει ὁ π. Ν. ὑπέδειξε σημεῖα τινὰ, τὰ ὅποια πρέπει ἐν τῷ μέλλοντι ἰδιαιτέρως νὰ καλλιεργηθοῦν διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἀληθὴς συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν θ. λατρείαν.

Τὸ πρωὶ τῆς 2ας Αὐγούστου ὁ καθηγητῆς π. Raes (Ρώμη) καὶ ὁ Mgfr Wagner (Trier) τὸ ἀπόγευμα, εισηγήθησαν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς διαρρυθμίσεως καὶ χρήσεως τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον ἐν τῇ ἀνατολῇ (ὁ πρῶτος) καὶ ἐν τῇ δύσει (ὁ δεύτερος) ὡς καὶ τῆς ἐξελίξεως καὶ χρήσεως τῶν κυριωτέρων ἐν αὐτῷ ἐπιπέδων, ὡς τοῦ

θυσιαστηρίου, τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, τοῦ ἀμβωνος καὶ τοῦ εἰκονοστασίου (ἐν τῇ ἀνατολῇ).

Τὴν τελευταίαν ἡμέραν (3ην Αὐγούστου) εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου ἐγένετο ἐν ἐκτάκτῳ λαμπρότητι ἡ τελευταία δημοσία συνεδρία, παρισταμένων πολλῶν καρδινάλιων, ἐπισκόπων, καθηγητῶν καὶ ἱκανοῦ πλήθους. Κατ' αὐτὴν μετὰ τὴν εἰσηγητικὴν προσφώνησιν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ἐν Τρεβήροις, λειτουργικοῦ κέντρου τῆς δυτικῆς Γερμανίας Mgr Wagner, ἔλαβε τὸν λόγον ὁ καθηγητὴς τῆς λειτουργικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου π. Pascher ἀναπτύξας τὸ θέμα «Τὸ ποτήριον ἐν τοῖς κειμένοις τῆς Ῥωμαϊκῆς λειτουργίας» καὶ ἀναφερθεὶς εἰς τὴν ἱστορίαν, τὸν συμβολισμόν, τὰ ὀνόματα καὶ τὰς θεολογικὰς ἐρμηνείας τὰς δοθείσας εἰς αὐτὸ καὶ εἰς τὸ ἐν αὐτῷ θεῖον Αἶμα.

Τέλος τὸ συνέδριον κατέκλεισεν ἡ ἐμπνευσμένη προσλαλίᾳ τοῦ γερμανοῦ καρδινάλιου Bea, ἐξέφραγτος τὸν διπλοῦν χαρακτήρα τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἱερέως (διδασκαλία—προσευχὴ) τὸν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου διαγραφόμενον (προφήτης—ιερεὺς) καὶ ἐν τῇ θ. λειτουργίᾳ ἄριστα ἐξεικονιζόμενον καὶ πραγματοποιούμενον.

I. M. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ